

Samet ÇAKMAKER
Orhan KAPLAN

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Sakarya, Türkiye
Department of Turkish Language
and Literature, Sakarya University,
Faculty of Arts and Sciences,
Sakarya, Turkey

İki yazarlı bu çalışmada Giriş ve İnceleme bölümleri Samet ÇAKMAKER tarafından yazılmış, metnin çeviri yazısı ve Farsça şiirlerin tercüme ve dipnotları Orhan KAPLAN tarafından yapılmıştır.

Geliş Tarihi/Received: 16.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 17.08.2022

Yayın Tarihi/Publication Date:
28.09.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:
Samet ÇAKMAKER
E-posta: sametcakmaker@gmail.com

Atif: Çakmak, S., & Kaplan, O. (2022). Muallim Naci'nin Tercüme Anlayışı ve *Yâdigâr-ı Avnî* Adlı Eseri (İnceleme-Metin). *Turcology Research*, 75, 566-582.

Cite this article: Çakmak, S., & Kaplan, O. (2022). Muallim Naci's Approach of Translation and His *Yâdigâr-ı Avnî* (Review-Text). *Turcology Research*, 75, 566-582.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Muallim Naci'nin Tercüme Anlayışı ve *Yâdigâr-ı Avnî* Adlı Eseri (İnceleme-Metin)

Muallim Naci's Approach of Translation and His *Yâdigâr-ı Avnî* (Review-Text)

öz

Türk edebiyatının Tanzimat sonrası dönemi, yaygın bir kanaate göre gelenek ve yenilik arasında kendine varlık alanı bulmaya çalışanların ve zıt kutupların karşılaşmasına sahne olan bir muharebe meydanı görünümündedir. Mitolojik anlatıları andıran bu iki kutuplu dünyada Muallim Nâci için uygun görülen "eskinin savunucusu" rolü ve imajı, kaynağını büyük ölçüde onun eserlerinden değil, hakkındaki yerleşmiş kanaatlerden alır. Sağlıklı bir Nâci portresi ise ancak fikirlerinin ve eserlerinin değerlendirilmesiyle ortaya çıkabilir. Hâlbuki Nâci'nin bazı eserleri, değerlendirme bir tarafa, henüz yeni harflere bile aktarılmış değildir. Bu çalışma da böyle bir düşünceden hareketle, yeni bakış açıları oluşturma çabalarına bir katkı olmak üzere Muallim Nâci'nin *Yâdigâr-ı Avnî* adlı eserinin incelenmesini ve Arapça-Farsça kısımlarının Türkçeye tercümesinin yanında eserin Latin harflerine aktarılmasını konu almaktadır. 1302/1886 yılında kaleme alınan *Yâdigâr-ı Avnî*, hatırat niteliğinde bir mukaddime, Hakim Senâî'nin biyografisini içeren giriş mahiyetindeki bir bölüm ve *Hadikatü'l-Hakika* adlı eserden seçilmiş on beş beytin tercüme ve şerhinden oluşmaktadır. Nâci eserine bu adı, şair Avnî Bey'in hatırasına saygı ifadesi olarak vermiştir. Bu çalışmada, Nâci'nin dil ve edebiyat noktasındaki görüşlerinin bir parçası olarak "tercüme" konusuna "yenilik" ve "taklit" ekseninde yaklaşımı araştırılmış; eserin yazılmasına zemin oluşturan Muallim Nâci ve Yenişehirli Avnî arasındaki dostluk ilişkisinin kaynağı tespit edilmeye ve çerçevesi çizilmeye çalışılmış; *Yâdigâr-ı Avnî*'nin yayımlanma süreci ile farklı yer ve zamanlarda yapılmış baskıları konusunda bilgi verilmiş; eserin tür ve içerik bakımından bir değerlendirmesi yapılmış ve son olarak eser Latin harflerine aktarılmıştır. *Yâdigâr-ı Avnî*'de, yazarın tercümesini yapmadan yer verdiği bazı Arapça ve Farsça parçalar bulunmaktadır. Bu kısımların tercüme ve dipnotlarıyla gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Hadikat'ül-Hakika, Hakim Senai, Muallim Naci, Türk Edebiyatı, *Yadigar-i Avni*, Yenişehirli Avni

ABSTRACT

According to a common belief, the post-Tanzimat period of Turkish literature is like a battlefield that witnessed the confrontation of opposite poles and those who tried to find a place for themselves between tradition and innovation. In this bipolar world reminiscent of mythological narratives, Muallim Nâci's role and image of "defender of the past", which is considered appropriate, derives its source largely from the settled opinions about him, not from his works. A more accurate portrait of Naci can only be revealed by evaluating his ideas and works. However, some of Nâci's works have not yet been translated into new letters, let alone evaluation. This study aims to transfer Muallim Nâci's work named *Yâdigâr-ı Avnî* into Latin letters as a contribution to the efforts to create new perspectives. In addition, this work will be examined from certain aspects and its Arabic-Persian parts will be translated into Turkish. *Yâdigâr-ı Avnî* was written in 1302/1886. This work consists of a memoir-like preface, an introductory chapter containing the biography of Hakim Senâî, and the translation and commentary of fifteen couplets selected from the work called *Hadikatü'l-Hakika*. Nâci gave this name to his work as an expression of respect for the memory of the poet Avni Bey. The friendship between Muallim Nâci and Yenişehirli Avnî enabled this work to be written. In this study, the source of the friendship between the two poets was examined. In addition, Nâci's views on "translation", "innovation" and "imitation" were investigated. Then, information was given about the publication process of *Yâdigâr-ı Avnî* and the genre of the work was researched. Finally, the work was translated into Latin letters. There are some Arabic and Persian parts in *Yâdigâr-ı Avnî* that have not been translated. The translations of these parts are also made by us and are shown with footnotes.

Keywords: Commentary, Hadikat'ül-Hakika, Hakim Senai, Muallim Naci, Turkish Literature, *Yadigar-i Avni*, Yenişehirli Avni

Giriş

Muallim Nâci (1849-1893), Yenileşme Dönemi Türk Edebiyatı söz konusu olduğunda adı en çok anılan yazar ve şairler arasında ilk sıralarda yer alır. Gerek döneminin gazete ve dergi sayfalarında sürüp giden güncel edebiyat tartışmaları ve gerekse vefatından günümüze kadar hakkında yazılanların çoğu göz önüne alındığında, kaynağını şairin kendi düşünceleri ve eserlerinden almadığı açık olan bir "Nâci imgesi" ile karşılaşırız. Bu tartışmalar arasında, şairi bu imgenin baskısından kurtularak salim bir bakışla ve hepsinden önemlisi, eserlerini göz ardı etmeden ele alıp değerlendiren yazıların/eserlerin sayısı ise maalesef pek fazla değildir. Nâci'yi bu özgün bakışla değerlendiren eserlerin varlığı ortak bir kanaat aransa,

herhâlde şu olurdu: Nâci'yi "yeni"nin veya "eski"nin değil, kendi şahsiyetinin temsilcisi olarak anlamak lazımdır. Bu kanaatin gereği ise, onun eserlerinin ve fikirlerinin peşin kabullerden bağımsız olarak değerlendirilmesidir. Muallim Naci'nin telif eserleri kadar tercümeleri de onun fikirlerinin anlaşılması bakımından mühim bir noktada durmaktadır. F. A. Tansel (1943: 241), Nâci'nin Arap ve Fars edebiyatının yanında Batı edebiyatından da hatırı sayılır miktarda tercüme yapmasını, onun yenilik konusundaki olgun fikirlerine bağlamaktadır. Nâci, Doğu ve Batı edebiyatlarından yaptığı çeşitli tercümelemlerle, iki medeniyete ait eserler arasında benzer şekilde övgüye layık olanların bulunabileceğini göstermek ve bu tavrıyla da bir bakıma körü körüne Doğu veya Batı hayranlığı yapanların ezberlerini bozmak ister. Doğayısıyla Muallim Nâci'nin telif ve tercüme eserlerini bir bütün olarak değerlendirmek gerekir.

Nâci, Tercümelemlerle Aslında Ne Yapmak İstedi?

Osmanlı Devleti'nin kurumsal olarak yüzünü Batı'ya çevirdiği Tanzimat dönemi, hemen her alanda olduğu gibi edebiyat sahasında da Batılı örneklerin esas alındığı ve yenileşme adına doğru adımlar atıldığı kadar yanlış hamlelerin de yapıldığı bir süreci kapsamaktadır. Edebiyatın yenileşmesi/yenilenmesi gayesiyle bilgisiz, bilinçsiz, sorgulamadan ve mukayeseden uzak; hepsinden önemlisi, yenilik gayesine de hizmet etmeyen tutumlar, devrin bazı önde gelen isimleri tarafından gündeme getirilmiş, bu tür davranışlar çeşitli edebiyat ve düşünce yazılarıyla eleştirilmiştir. Türk edebiyatında Tanzimat'tan sonra yetişen neslin muhatap olduğu meselelerin başında gelen "yenileşme" karşısında Nâci, devrin toptancı tutumlarına soğukkanlı ve itidalli bir tavırla yaklaşmış, Türk edebiyatında bilinçli bir "yenilenme"yi teklif etmiştir. Nâci, bu fikrini hemen her fırsatta dile getirmekle kalmamış, ortaya koyduğu telif ve tercüme eserlerle de açıklamaya çalışmıştır. Bu bakımdan öncelikle belirtmek gerekir ki, *Yâdigâr-ı Avnî* de dâhil olmak üzere, Muallim Nâci'nin tercümelemlerinin çoğu, yalnızca kaynak eserin kelimesi kelimesine aktarılmasından ibaret ve rastgele seçilmiş değildir. Nâci bu eserlerle, çağında salgın bir hastalık gibi yayıldığına şahit olduğu "yenilik" ve "geleneğe" gibi konulardaki yanlış kanaatleri ve ezbere hükümleri sorgulamak ve kendi perspektifinden doğru gördüğü hususları dile getirmek gayesini de gütmüştür. Bu amaçla tercüme faaliyetlerine büyük bir önem veren Nâci, Arap ve Fars edebiyatından olduğu kadar, hakkındaki "yenilik karşıtı", "eskinin savunucusu" gibi kanaatleri sorgulatacak derecede Batı edebiyatından da birçok tercüme yapmıştır. Tercümelemlerini topladığı eserlerden biri olan *Mütercem*'de Arap ve İran taklitçiliği kadar, Batı taklitçiliğini de eleştirir. Nâci, Batılı edebiyatçıların eserlerini bilinçli hiçbir kıyaslama yapmadan körü körüne beğenmenin ve bunları Doğu geleneğinin içinde üretilen eserlere kayıtsız şartsız üstün tutmanın kabul edilemez olduğu düşüncesindedir. Nâci'ye göre bu fikre sahip olanların bazılarının da kıyasladıkları iki unsur arasında bir tercihte bulunabilecek kadar bile bilgi sahibi olmamaları asıl üstünde durulması gereken konudur:

"Acınacak hâllerdendir ki beylerimizin bu fikri Şark ve Garbın âsâr-ı edebiyesini tetebbu ve mukayeseden husule gelmiş bir temyiz-i sahihe müstenit değil, 'Bizde hiçbir şey ilerlememiştir.' iddiasında bulunanlarımıza tıflâne ittibâdan neşet eylemiş bir hüküm-i taklididen ibarettir" (Muallim Nâci, 1304: 17).

Bu düşüncelerle Doğu ve Batı edebiyatlarından çeşitli tercümelemler yaparak iki medeniyete ait eserler arasında benzer şekilde övgüye layık olanların bulunabileceğini göstermek ister. Bunu yaparken zaman zaman da Avrupa'nın önde gelen ediplerinin Arap ve İran edebî metinlerinden yaptıkları iktibasları göstererek yenilik ve güzellik kavramlarına önyargılardan arınmış şekilde yaklaşılmasının gerekliliğini vurgular. Nâci, böylece Doğu medeniyetine ait edebî birikim dikkatli bir şekilde incelendiğinde içlerinde günün estetik zevkine hitap edebilecek parçaların bulunabileceğini, bu eserleri okuyanların Batı edebiyatı eserlerini de inceleyerek fikirlerine bir kat daha kuvvet kazandırabileceklerini göstermeye çalışır (Muallim Nâci, 1304: 17). Bu arada önemle üzerinde durduğu "Arap ve İran mukallitliği"nin zararları yanında yenilik adına Batı edebiyatını bilinçsizce taklit etmenin sakıncalarına da sık sık atıf yapar:

"Filvaki öteden beri müptela olduğumuz edebiyat-ı İraniye mukallitliğinin Osmanlılık âleminde gerçekten edebiyat denilebilecek âsâr vücuda gelmesine en kavi bir mani olduğunu inkârı mecal yoktur. Efkâr ve ahlâk-ı milliyemizdeki ulviyetin muhafaza ve tezyidiyle temin-i devamına, memleketimizdeki her türlü terakkiye müsait kabiliyetlin hüsn-i istimaliyle izhar-ı müessirine medar olacak ciddi eserler meydana getirecek yerde birtakım hayalât-ı beyhude ile uğraşmış durmuşuz. Bunların arasında maksada muvafık âsâr da var, fakat ihtiyacımıza nispetle yok denilecek kadar az. Ya bir zamandan beri sâika-i tesirâtına tutulduğumuz edebiyat-ı garbiye mukallitliğinin bizde tecelli eden garabetini itiraf etmemek kabil midir? Bu da iptilânın bir başka türüsü!" (Muallim Nâci, 1303b:70).

Nâci'nin bu konuyla ilgili çeşitli makalelerinde dile getirdiği fikirlerden şu anlaşılmaktadır: Tercüme yapılırken, metnin hangi dil ve medeniyete ait olduğu veya kim tarafından kaleme alındığından önce eserin güzelliği dikkate alınmalı, bu konuda doğuya veya batıya karşı herhangi bir peşin hükümle yaklaşılmalıdır. Bunun yanında, Nâci'nin göstermek istediği diğer bir husus ise "yeni" etiketiyle sunulan bazı güzelliklerin aslında "eski"nin bir devamı, parıltısının yansıması, dönüştürülmüş hâli veyahut da kötü bir taklidi olabileceğinin göz ardı edilmemesidir. Özellikle bu son cümlede belirttiğimiz nokta, onun tercümelemlerle ortaya koymaya çalıştığı düşüncenin ağırlık merkezini oluşturur demek, çok da abartılı sayılmamalıdır. Nâci, bu düşüncesini ispat için, ezberinde bulunan Arapça, Farsça ve Fransızca şiir birikimini oldukça etkileyici şekilde kullanır. Avrupa'nın büyük yazar ve şairlerden seçtiği örnekleri Doğu metinleriyle karşılaştırarak aralarındaki benzerliği, hatta bazen anlamca aynı şeyleri ifade ettiklerini ortaya koyar. Onun bu çabalarını "Bizde mukayeseli edebiyat çalışmalarını başlatan ilk isimlerden biri Nâci'dir" tespitiyle dikkate sunan Özgül, Nâci'nin bahsi geçen milletlerin edebiyatları arasında kurduğu bağlantılara şu cümlelerle işaret eder:

"Nâci Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçe edebiyatlar arasında geçişli bir bölge inşa eder. Fransızca'dan yaptığı tercümelemlerin çoğuna hâmişler ekleyerek onları lisân-ı selâseden örneklerle kıyaslar ve genellikle de bunu benzerlikleri ortaya koymak ve Şark'ın hoyratça küçümsenmesine itiraz için yapar. Meselâ Hüsrev-i Dehlevî'nin bir kıssasını La Fontaine'e lâyük görür. Mevlânâ'nın boya küpüne düşen çakalın tavusluk taslamasıyla ilgili hikâyesinin, hiç değilse La Fontaine'in "L'Âne vêtue de la peau de lion (arşın postuna bürünen eşek) fabluna olsun, muâdil tutulmasını ister" (Özgül, 2017: 71).

1 Nâci'nin Batı edebiyatından yaptığı tercümelemler üzerine özlü bir değerlendirme ve bu tercümelemlerin listesi için bkz: (Tansel, 1943: 238-245).

İşte bu tavrı, Nâci'nin Doğu ve Batı arasında peşin kabullerle kesin bir tercihte bulunmayı değil, ikisini birlikte dikkate alarak özgün ve millî bir edebî dilin kurulabileceği yönündeki görüşünü ortaya koymaktadır. Üstelik bu tavrı benimsemekle Nâci, yalnızca edebiyatın sınırları içinde kalan bir dünya tasavvurunun ötesinde, kültür ve medeniyetin de aynı bakışla yeniden inşasını gündeme getirecek bir neslin öncüsü ve yenilik haykırışları arasında sesi duyulmayan sözcüsü olarak değerlendirilmelidir.

Yenişehir'den İstanbul'a Uzanan Bir Dostluk: Muallim Nâci ve Yenişehirli Avnî

Yâdigâr-ı Avnî, Muallim Nâci'nin Avnî Bey'le olan dostluğuna karşı gösterdiği vefanın bir ifadesi olmak üzere kaleme alınmıştır. İki şairin tanışmaları ve dostlukları, bugün Larissa adıyla bilinen ve Yunanistan'ın Teselya bölgesi sınırları içinde bulunan Yenişehir'de başlar. Nâci'nin Yenişehir'e gelişi, kendisini Varna'da tanımış ve yazıdaki ustalığını beğenerek hususi kâtipliğine almış olan Said Paşa'nın etkisiyledir. Paşa, Yenişehir Mutasarrıflığına tayin olununca Nâci'yi de yanında götürerek onu cinayet mahkemesi kâtipliğine tayin ettirir (Tarakçı, 1973: 42). Bu görev vesilesiyle bir süre Yenişehir'de bulunan şair, burada Avnî Bey ile de tanışır. Bu tanışma, *Yâdigâr-ı Avnî*'nin birinci bölümünde Nâci tarafından anlatılmıştır. Buna göre Yenişehirli Avnî, Nâci'ye tanıştıkları gün Hakîm Senâî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka ve Şerîatü't-Tarîka* adlı eserini hediye etmiştir. Muallim Nâci o esnada bu kitabın iç kapağına Avnî Bey'in aşağıdaki beytini yazar, Avnî Bey de bu beytin altına imzasını atar:

*Nihâyet hatarât-ı tarîk me'mendir
Tevakkuf eyleme Avnî aleyke Avnullah [Avnî].*

Nâci, yıllar sonra evindeki kitapları karıştırırken tesadüf ettiği bu eseri yeniden ve notlar alarak okuduğunu, dikkatini çeken beyitlerin yanlarına işaretler koyarak daha sonra tercüme ve şerh ettiğini ifade eder. Bu notlardan ortaya çıkan eseri de Yenişehirli Avnî Bey'in hatırasına bir saygı ifadesi olarak *Yâdigâr-ı Avnî* adıyla yayımlamaya karar verir.

Nâci'nin, Avnî Bey'i ve onun şairliğini, şiir ve edebiyat meselelerindeki tavrı ve görüşlerini, aralarındaki dostluğu konu alan başka yazıları da vardır. Bunların ilki, Yenişehirli Avnî'nin vefatı üzerine *Mecmûa-i Muallim*'de yayımlanan "Avnî Bey" başlıklı yazıdır.² Nâci, burada Avnî Bey ile ilk defa Yenişehir'de görüştüklerini, bir "nadire-i irfan" olarak gördüğü Avnî Bey'in sohbetlerinden istifade ettiğini, bu sohbetler sırasında da genellikle İran edebiyatından bazı beyitler üzerine konuştuklarını ifade eder. Mevlevî tarikatına mensup olan Avnî Bey, Nâci ile buluştukları zamanlarda Mesnevi'den beğendiği beyitleri okur. Nâci bu vesileyle "Mesnevi'nin en ali beyitleri dem-be-dem lisanından işitilirdi" (Muallim Nâci, 1303a: 57-59) dediği Avnî Bey'in Mevlana Celaleddin-i Rumi'ye karşı kalbinde kuvvetli bir saygı hissi beslediğini anlar. İki şairin bu yakınlaşması Nâci'nin farklı dil ve milletlerin şiir iklimlerinde dolaşmasına ve bu edebî gezintilerden aldığı lezzetin katlanmasına vesile olurken aynı zamanda Mevlevilik ile olan irtibatının da pekişmesini sağlayacaktır. Fevziye Abdullah Tansel, "Ramazan'da Yenişehir'deki bir mescidde beş-on gün Mesnevi de okutan" Nâci'nin hiçbir tarikata intisap etmemiş olmakla beraber "kalben Mevlevîliğe mütemayil" (Tansel, 1962: 175) oluşunda Yenişehirli Avnî Bey'in etkisinin bulunduğunu ifade eder. Gerçekten de Tansel'in ifadelerine uygun şekilde Nâci'nin çeşitli şiir ve nesirlerinde bu temayülün izlerini görmek mümkündür.

Avnî Bey, Yenişehir'den ayrılarak İstanbul'a gideceği sırada Muallim Nâci aşağıdaki Farsça kıtayı "bir vedâiyye" olmak üzere kendisine takdim eder:

عونی تویی چو فاتحه مصحف کمال
ماییم و شوق عون توایاک نستعین
ناجی چویافتی اثر قرب معنوی
غمکین مشو زدوری صوری هوالم معین³

Nâci, bu kıtayı kendisine sunduğunda Avnî Bey'in "Bunu Fatıha makamında bizim divanın başına yazmak suretiyle ilan-ı iftihar edeceğim." sözleriyle memnuniyetini dile getirdiğini ifade eder (Muallim Nâci, 1303a: 58). Özgül (2017: 4-5), Avnî'nin bu ifadelerinin "Nâci için şairlik icâzet-nâmesini almak mânâsına gel"diğini belirterek Nâci'nin "Hakîm Senâî'nin kitabını bir mezuniyet hediyesi gibi yıllarca yanından ayırmayı ve sonraları da ondan on beş beytin tercümesini neşretmesi, hattâ Avnî hakkındaki kitabına⁴ bu tercümelerini ekleyişi hep aynı hediye-şairlik berâtı ilişkisini hatırlatıyor" cümleleriyle iki şair arasında Yenişehir'de kurulan dostluğun bir nevi usta-çırak ilişkisi şeklinde de yorumlanabileceğini belirtir.

Nâci, Yenişehir'deki görevinden istifa ederek İstanbul'a geldikten sonra iki şair aralıklarla da olsa görüşmeye devam ederler. Avnî Bey hayatının son yıllarında, Üsküdar'da harap bir evde ikamete mecbur olduğu sıralarda Nâci ile pek sık görüşmezler. *Tercüman-ı Hakikat*'te çalıştığı sıralarda Üsküdarlı Tal'at imzasıyla kendi adına yazılmış bir mektup alan ve mektubu açtığı Avnî Bey'in vefatına düşürülmüş bir tarih kıtası⁵ ile karşılaşan Nâci, bu haberdan dolayı bir hayli müteessir olur. Bu hadiseyi anlattığı yazısında Avnî Bey'in Türk dilinde olduğu kadar Farsça şiir söylemekteki ustalığına da değinen Nâci, "Avnî Bey hakikaten zübdetü'l-ahkâb denmeye layık efâz-ı sühânverân-ı Osmanî'den bir vücud-ı nadir idi. Lisanında tutukluk olduğu hâlde pek çok natukları lâl edecek sözler söyledirdi." (Muallim Nâci, 1303a: 58) cümleleriyle onun vefatının Osmanlı edebiyatı için büyük bir kayıp olduğunu ifade eder.

İki şairin Yenişehir'de başlayan dostluğu, Nâci'nin tasavvufa ve Mevlevîliğe olan bakışı üzerinde etkili olduğu gibi, poetik tavrında, özellikle eski-yeni, şark-garp şiiri etrafında geliştirdiği "mutavassıt" duruşunda da pay sahibi olmuştur. Nitekim Nâci, Avnî Bey'in şiir dilinin ıslahı konusundaki görüşlerini aktarırken, bu görüşleri kendisinin de ne kadar sahiplendiği açıkça hissedilir:

2 Bu yazı, *Mecmûa-i Muallim*'de yirmi altı divan şairinin biyografilerini yayımlayan Nâci'nin daha sonra bunlardan on üçünü seçerek bir araya getirdiği *Osmanlı Şairleri* (Muallim Nâci, 1307) adlı kitabında da yer almıştır. Kitap, ilk basımda hariç bırakılan diğer şair biyografileri ile birlikte Cemal Kurnaz tarafından 1986'da yeni harflerle yayımlanmıştır. bkz. (Kurnaz, 2000).

3 *Mecmûa-i Muallim*'deki yazıda yalnızca ilk iki mısraına yer verilen kıtanın tamamı *Berk* mecmuasında yayımlanmıştır. bkz.: Muallim Nâci, 1303c: 194-195. Kıtanın anlamı: "Avnî, sen mükemellik kitabının önsözü gibisin. Biz senin yardımının şevkiyle yalnız Allah'tan yardım dileriz. Nâci, sen manevi bir yakınlık buldun, bu sayede fiziksel bir uzaklıktan dolayı üzülme, O (Allah) müindir."

4 Alintıda geçen Muallim Nâci'nin "Avnî hakkındaki kitabı" ifadesiyle, incelememize konu olan *Yâdigâr-ı Avnî* kastedilmektedir.

5 Bahsi geçen kıta şöyledir:

"Hayf bir günde iki şair-i hoş-gû gitti / Birisi Hazret-i Hilmi biri Mîr Avnî / Yazılır cümleye târîh bir gün olur / Kodular âh iki şair-i mâhir kevnî."

"Avnî Bey 'alafranga' denilen yolda şiir tanziminin aleyhinde bulunmakla beraber lisan-ı kudemânın -tabiat-ı asra göre- ishahını arzu edenlerden idi. Kendisine 'Edebiyat-ı Garbiyenin bazı mehâsini inkâr olunamıyor. Bunlardan niçin iktibas etmemeli? Böyle şeylerde taassup etmek 'terakki etmeyelim' demek değil midir?' denildikçe 'Terakki edelim, fakat geçlerimizin bazı âsârında görüldüğü üzere iktibas namıyla manasız söz söylemeye alışmayalım.' cevabını verirdi" (Muallim Nâci, 1303a: 58).

Bu ifadelerde bulunan ve şiir dilinde yenilenmeye verilen "şartlı" destek ile Batı edebiyatından bilgisizce ve bilinçsizce yapılacak olan "iktibasların" doğuracağı sakıncalar Muallim Nâci tarafından da sıkça dile getirilmiştir. Nâci bu fikirleri sadece dile getirmekle yetinmemiş, hem Doğu hem de Batı edebiyatından yaptığı tercümelerde bu anlayışını merkeze alarak yenileşmenin uygulamaya dönük örneklerini de ortaya koyma yoluna gitmiştir. Bu anlamda Nâci'nin yaptığı tercüme rastlantısal değil, yenilik arayan şair ve yazarlara yol gösterici mahiyettedir demek yanlış olmayacaktır.

Yâdigâr-ı Avnî Hakkında Bazı Dikkatler

Yâdigâr-ı Avnî, Muallim Nâci'nin, Yenişehirli Avnî tarafından kendisine hediye edilen, Hakîm Senâî'ye (ö. 525/1131 [?]) ait *Hadîkatü'l-Hakîka* ve *Şeriatü't-Tarîka* adlı tasavvufa dair Farsça manzum eserinden 15 beyti tercüme ve şerh ettiği bir eserdir. Nâci, Yenişehirli Avnî'nin ve fatından bir yıl sonra telif ettiği bu esere, onun hatırasına bir saygı ifadesi olarak *Yâdigâr-ı Avnî* adını vermiştir.

Nâci'nin kimi zaman hatırat, kimi zaman tercüme olarak anılan ve ileride değineceğimiz gibi, bizce telif bir tasavvufî şerh olarak değerlendirilmesi gereken *Yâdigâr-ı Avnî* adlı eseri, asıl adı Ebû'l-Mecd Hakîm Mevdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî olan ve Farsça tasavvufî mesnevi tarzının kurucusu sayılan (İnal Savi, 2009: 502) İranlı şair Hakîm Senâî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka* ve *Şeriatü't-Tarîka*'sına dayanmaktadır. *Hadîkatü'l-Hakîka*, İran edebiyat sahasında kaleme alınmış ilk manzum mesnevi olarak bilinir. Gazneli Sultan Fahrüddeve Behram Şah'a ithaf edildiğinden ve ona yazılmış övgüleri de içerdiğinden *Fahrîname* veya *Kitabü'l-Fahr* adlarıyla da anılmıştır. Senâî, 524 (1130) yılında yazmaya başladığı eserini, vefatına yakın bir tarihte tamamlamıştır. 10.000 beyitten oluşan eserin şerhleri ve seçilmiş beyitleri de zaman zaman ayrı eserler şeklinde yayımlanmıştır (Öztürk, 1997: 20). *Yâdigâr-ı Avnî* de bu cümleden olmakla birlikte, Muallim Nâci'nin ve Yenişehirli Avnî'nin biyografilerine kaynak olacak şekilde hatıralara yer verilmiş olması ve Nâci'nin tercüme anlayışı ile şerh tekniği konusunda fikir vermesi bakımından dikkate değer bir eserdir.

Eser ilk olarak *Teâvün-i Aklâm*'da tefrika edilmiş,⁶ fakat üst üste dört parça hâlinde yayımlandıktan sonra, Muallim Nâci'nin gazeteden ayrılması üzerine yarım kalmıştır. *Teâvün-i Aklâm*'daki tefrikanın sonlandığı yer, daha sonra kitap olarak yayımlanacak olan ve 48 sayfa olan eser 24. sayfasına tekabül etmektedir. 16 Teşrinievvel 1302/28 Ekim 1886'da sonlanan bu tefrikanın, 4 gün sonra bu defa *Saâdet* gazetesinde yeniden yayımlanmaya başladığı görülmür. *Saâdet* gazetesinde bu tefrikanın kaldığı yerden değil, baştan itibaren yeniden yayımlanacağını "*Yâdigâr-ı Avnî*'nin ser-â-ser gazetemizle neşrine karar verildiğinden '*Teâvün-i Aklâm*' mecmuasına derç edilen parçalarının dahi nakli lazım gelmiştir."⁷ açıklaması ile okurlarına duyurur. Böylece eser burada, yaklaşık 45 günlük bir süre zarfında ve düzensiz aralıklarla, 7 parça hâlinde yeniden yayımlanır.⁸ Nâci, daha sonra eseri tamamlayıp kitap olarak neşretmiştir. *Hadîkatü'l-Hakîka* ve *Şeriatü't-Tarîka*'dan seçilen 14 beytin tercüme ve şerhinin yer aldığı tefrikadan farklı olarak, kitaba 1 beyit daha şerhiyle birlikte eklenmiştir. Bu ekleme haricinde, tefrika edilen kısımlar kitapta herhangi bir değişikliğe uğratılmamıştır. Elde bulunan nüshalarda, eserin basıldığı matbaa, yayın yeri ve tarihi yer almamaktadır. Bununla birlikte bazı kaynaklar (bkz. Uçman, 2005: 317), eserin yayım tarihi olarak 1303/1887 yılına işaret etmektedir ki bu bilgi, tefrikanın yayımlandığı tarihle de uyumludur.

Yâdigâr-ı Avnî, içerik bakımından üç bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk bölümü (s. 3-6) bir nevi "sebebe-i telif" ya da "ön söz" olarak da değerlendirilebilir. Bu bölümde eserin ortaya çıkış hikâyesi anlatılmaktadır. Eserden bahseden birçok kaynağın onu yanlış şekilde "hatırat" olarak nitelendirmesinin sebebi, bahsi geçen ilk bölümde Muallim Nâci ile Yenişehirli Avnî'nin tanışmalarının anlatılmasıdır.

Eserin ikinci bölümü (s. 7-29), Hakîm Senâî'nin kısa biyografisine ayrılmıştır. Nâci, hayatı hakkında hemen herkesin bilgi sahibi olduğunu düşündüğü böyle meşhur bir şahsiyetin biyografisine "teberrüken" yer verdiğini açıklamayı da ihmal etmez. Bu bölümde Nâci, Mevlana Celaleddin-i Rumi seviyesinde bir mutasavvıf olarak gördüğü (s. 6) Senâî'nin hayatına dair rivayet edilen bazı menkıbelere ve Farsça manzumelerinden uzun sayılabilecek birtakım örneklerle de yer vermiştir.

Hadîkatü'l-Hakîka ve *Şeriatü't-Tarîka*'dan seçilmiş olan 15 beytin tercüme ve şerh edildiği "Ebyât-ı Müntahabe-i Hadîka" başlıklı üçüncü bölüm (s. 30-48), eserin ana metnini teşkil eder. Bu bölümde, seçilmiş olan beyitlerin her biri numaralandırılmış, her beytin Türkçe tercümesinin ardından ayrıntılı şekilde açıklamaları yapılmış, kapalı ifadeler genişletilmiş, yeni misallerle beyitlerin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Yâdigâr-ı Avnî, bazı kaynaklarda yazarın "hatırat" türündeki eserleri arasında zikredilmektedir. Yine eserin zaman zaman da "tercüme" kategorisinde değerlendirildiği görülmektedir. Her iki bilgi de eserin içeriğini yansıtmaması açısından kısmen doğru olmakla birlikte eserin tümünü kuşatıcı birer tür adı olmaktan uzaktır. *Yâdigâr-ı Avnî*'nin içeriğinden de anlaşılacağı gibi, yazar eserin birinci bölümünde yazılış sebebini açıklarken bir hatırasına değinmiştir. İkinci bölümde ise şiirlerinin şerhi yapılacak olan Hakîm Senâî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Fakat eserin asıl içeriğini oluşturan, seçilmiş beyitlerin tercüme ve şerhlerinin yer aldığı üçüncü bölümdür. Bu bilgilerden hareketle, eserin yukarıda belirtildiği gibi "hatırat" veya "tercüme" kategorisinde değerlendirilmesinin eksik birer yaklaşım olacağı söylenebilir. *Yâdigâr-ı Avnî* modern dönemin hatırat ve biyografi tekniklerinden de yararlanmaktadır. Bunun yanında yazar kaynak eserden seçtiği bazı beyitlerin tercümelerine de yer vermiştir. Fakat bu tercüme, daha çok bahsi geçen şiir parçalarının şerhlerine zemin hazırlamak için yapılmıştır. Bu da eserin baştan sona birebir çeviriden ibaretmiş gibi algılanmasına sebep olan "tercüme" şeklinde nitelen-

6 *Teâvün-i Aklâm*, S.13, 25 Eylül 1302/7 Ekim 1886, s.50; S.14, 2 Teşrinievvel 1302/14 Ekim 1886, s.53-54; S. 15, 9 Teşrinievvel 1302/21 Ekim 1886, s. 57-58; S. 16, 16 Teşrinievvel 1302/28 Ekim 1886, s. 61-62.

7 *Saâdet*, S. 551, 20 Teşrinievvel 1302/1 Kasım 1886 s. 3.

8 *Saâdet*, S. 551, 20 Teşrinievvel 1302/1 Kasım 1886, s. 3; S. 552, 21 Teşrinievvel 1302/2 Kasım 1886, s.3; S. 562, 2 Teşrinisani 1302/14 Kasım 1886, s. 3; S. 565, 5 Teşrinisani 1302/17 Kasım 1886, s.3; S. 581, 24 Teşrinisani 1302/6 Aralık 1886, s.3; S. 585, 29 Teşrinisani 1302/11 Aralık 1886, s.3; S. 587, 1 Kânunuevvel 1302/13 Aralık 1886, s.3.

dirilmesinin doğru olmadığını gösterir. Yukarıda belirtildiği gibi, *Yâdigâr-ı Avnî*, başlıklarla ayrılmamış olsa da içerik itibarıyla üç bölüme ayrılabilir. Eserin önsöz niteliğinde olan ilk bölümü “hatırat”, Hakîm Senâî'nin hayat hikâyesine yer verilen ikinci bölümü “biyografi” ve son bölümü de “şerh” türlerinin özelliklerini taşımaktadır. Bu bakımdan eseri, bahsi geçen türlere ait tekniklerin bir arada bulunduğu “melez türler” kategorisine dâhil etmek mümkün gibi görünüyorsa da, eserin odak noktasını ve varlık sebebini, kaynak eserden seçilen beyitlerin “açıklama”ları oluşturmaktadır. Dolayısıyla eserin hatırat ve biyografi özelliği gösteren parçaları da göz ardı edilmeden “telif” kategorisinde ve “tasavvufî şerh”⁹ sahasında değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Yâdigâr-ı Avnî'nin Latin harflerine aktarımına geçmeden önce bazı hususları belirtmekte yarar görüyoruz. Eserin aktarımı sırasında imla konusunda bazı tercihlerde bulunuldu. Buna göre; kişi ve eser adları müstesna, günümüzde konuşma ve yazı dilinde kullanılan bütün sözcüklerin yazımında *TDK Güncel Büyük Türkçe Sözlük* esas alınmış, Arapça ve Farsça gramer kurallarına göre yapılmış terkiplerde, ünlü uzunlukları korunmuş, anlam karışıklığı oluşabilecek durumlar haricinde atıf vav'ları genel olarak “ve” şeklinde yazılmıştır. Açık bir basım hatası dışında yazarın kullandığı noktalama işaretlerine itibar edilmekle birlikte günümüz imlâsına aykırı görünen kullanımlarda bugünkü yazım esas alınmıştır. Örneğin metin içinde hem “ve”, “ile” gibi bağlaçlar hem de virgül, noktalı virgül gibi işaretler varsa sadece bağlaç kullanılmış, noktalama işaretleri metin dışı bırakılmıştır. Aruzla yazılmış manzum kısımlarda vezin gereği tüm ünlü uzunlukları gösterilmiş; dönemin yazım özelliği olarak metinde geçen “yapmıyalım”, “atamıyacak”, “tutmağa” şeklindeki kullanımlar günümüz imlâsına uygun şekilde yazılmıştır. Eserin orijinal sayfa numaraları metin içinde [ ] işaretiyle gösterilmiştir.

METİN

[3] YÂDIGÂR-ı AVNÎ

Evde bir kütüphanem yok ise de beş on kitabım vardır. Bunlardan birkaçı yazı yazdığım masanın üzerinde, birtakımı da ötede beridedir.

Hiçbirini mahrûm-ı iltifât etmem, iktizasına göre mütalaa ederim, on beş yirmi gün kadar elime almadığım kitap nadir bulunur.

Ekseriya matbaadan eve avdet ettiğim zamanlar min-gayr-i intihâb elime bir kitap alıp odanın bir köşesine oturduktan sonra okumaya başlarım. [4]

Geçen gün eve gelir gelmez yine bu ayını icra ettim. Elime aldığım kitabın –mütalaaaya başlamazdan evvel– cildine bakınca –nasılsa tesadüf edemediğim cihetle– çoktan beri görmediğim bir çeşm-âşinâ olduğunu anladım.

Deffe-i yümnâsını açıp zahrına baktım, el yazısıyla muharrer şu iki satır ile bir kelimeyi gördüm:

*Nihâyet-i hatârât-ı tarîk me'mendir
Tevakkuf eyleme Avnî aleyke avnullah [Avnî]*

Bu tesadüften müteessir oldum, çünkü şâir-i ârif Avnî Bey merhum ile Yenişehir'de vuku bulan ilk mülakatımızda bu kitabı yadigâr olmak üzere bana verdiği ve evvelce zîver-i hâfıza ettiğim âsârından beyt-i mezkûru zahr-ı kitâba o anda ben yazdığım hâlde imzayı kendisi vaz' eylediği derhâl hatırıma geldi. O meclis-i [5] muvâneset bir zaman gözümün önünden gitmedi. Böyle hatıralar ne hazin olur!..

Sonra kitabı gözden geçirmeye başladım. Müfekkirem tecellî-zârında, güya evvelden hiç okumadığım bir mecele-i irfânî mütalaa ediyormuşum gibi, yeniden bir zevk-i rûhânî cilve-ger oldu. Hayalimde en ziyade safâ-bahş olan beyitlerin hizasına intihâb işareti vaz'ına ibtidâr eyledim.

Netice-i mütâlâ'ada ebyât-ı müntahabenin –tercümelerine ilaveten bazı mütâlâ'at-ı vecîze ile beraber– Avnî namına olarak tahrir ve neşrine karar verdim.

Bu karar müşârunileyhin bekâ-yı nâmına hizmet gibi bir fikirden neşet etmemiştir. Zaten onun namı beşerde hafıza beka buldukça baki-dir. Maksadım bu vesile ile rûh-ı illiyyîn cilvegâhına arz-ı ta'zîmdir.

Yazacağım tercümelerle mülahazalar değersiz olabilir, [6] fakat eserciğimin heyet-i mecmu'âsı “insan kadri bilmek!” meziyetini göstermekten hâlî olamaz.

*Kibriyâ aşkına ey muğbeçegân mey getirin
Vermeyin fâsıla bir lahza peyâpey getirin*

demiş olmakla nazar-ı takdir-i irfândan düşmek ihtimali olmayan Avnî'nin bana ihdâ ettiği kitap Mevlânâ-yı Rûmî ka'bında olan eâzım-ı ebrâr-ı ümmetin sânihalarında –Hekîm-i Gayb, Fahr-i Ârifîn– gibi tabîrât-ı takdîskârâne ile yâd ve âsâr-ı ma'rifet-bahşâsından rûhânî-yetinden ziyade istimdâd eyledikleri Hazret-i Hakîm Senâî'nin “*Hadîkatü'l-Hakîka ve Şer'atü't-Tarîka*” unvanlı manzum eser-i celîlidir.

Bu kitaptan intihâb eylediğim ebyâtı yazmaya başlamazdan evvel –meşhur ise de– teberrüken cenâb-ı Hakîm'in tercüme-i hâline ait bazı fikarâtın ber-vech-i âtf naklini vezâif-i muhabbetten addeylerim. [7]

Beşinci asr-ı hicri evâhiriyle altıncı asr-ı hicri evâilinde İslâm cihân-ı ma'rifetinin mu'cizat-ı feyziyye-i Muhammediyye'den olmak üzere izhar eylediği kâmil insanların en büyüklerinden biri de Hakîm Senâî unvanıyla meşhur olan Hazret-i Ebü'l-Mecd Mecdûd bin Âdem'dir.

Milletin urefâ-yı sûfiyye arasında yetişen ilâhî şairleri irfanıyla iftihar ederler.

9 “Tasavvufî şerhler” daha çok dinî-tasavvufî karakterdeki eserlere yapılan şerhleri kapsar. Bu sahada Yunus Emre, Niyazi-i Mısri, Ümmî Sinan gibi mutasavvıfların şiirlerine yazılan ve doğrudan tasavvufî bilgiyi yayma amacını taşıyan şerhlerin yanında *Fusûsu'l-hikem*, *Muhammediye*, *Esmâ-i Hüsnâ* manzumeleri, *Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz'ı*, *Delâilü'l-hayrât* vb. gibi eserlere yazılmış şerhler de “tasavvufî şerh” türünün sınırlarına dâhil edilmektedir (Yılmaz, 2007: 271).

Gaznevî idi. İştihârı Sultan Mahmûd Sebüktekin'in devr-i saltanatına tesadûf etmiştir. Tab'-ı me'âlî-pesendindeki istiğnâ-yı âgâhâne şair namı altında insan olarak yaşamak isteyenler için sezâvâr-ı iclâl u imtisâl bir numûne-i âlfîdir.

Mezheb ve meşrebini:

بندہ دین و چاکر و رعم
شاعر راستگوی بی طمع¹⁰

[8] gibi sözlerle ilan eden Senâî (Kalb-i selîm sahibiyim. Hudâ bilir ki zen ve ferzend, mal ve câh adamı değilim! Kemâl-i ihsânından başıma bir taç giydirecek olsan –başın için!– onu da istemem. Âzâde-serim! Seni methedişim ihsanına tama'ımdan değildir. Bu hâl bende bulunmaz. Onu başka şairlerde aramalıdır. Hiçbir kimseden eski, yeni hiçbir şey istemem. Padişah benim meşreb-i kanâ'atkârânemi pek güzel bilir. Merd-i kâni kimseden ihsan kabul itmez, kendi emeğiyle geçinir, gözü tok arslana benzer, sayd-ı zâid sevdasında bulunmaz. Vâkîa bu asrın yegâne sühan-perdâzı benim, fakat itiraf ederim ki sözlerimi dinleyenlerden en güzel anlayan da sensin. Senâhânın oluşum onun içindir.) mealinde bulunan:

من نه مرد زن و زر و جاهم
به خدا ار کنم و گر خواهم
[9]
گر تو تاجی دهی ز احسانم
به سر تو که تاج نستانم
زانکه چون طوق منتت بکشم
لقمه خوان نعمتت نجشم
نیوم بهر طمع مدحت گوی
این نیابی ز من جز از من جوی
نه کهن خواهم از کسی و نه نو
نیک داند ز خوی من خسرو
نکنم جز ترا ثنا چکنم
کار خود کردهام بها چکنم
مرد خرسند کم پذیرد چیز
شیر چون شیر شد نگیرد چیز
گر چه چون من سخنگزاری نیست
بهرتر از شاه گوش داری نیست

beyitleriyle padişaha arz-ı istiğnâ eylemiştir.

Münzevi idi. Hürriyet-âbâd olan hâne-i vîrânını şahane kâşanelere tercih ederdi. Meliki olduğu mülk-i kanâ'ati şöyle tavsif buyurmuştur:

بس که شنیدی صفت روم و چین
خیز و بیا ملک سنایی ببین
[10]
تا همه دل بینی بی حرص و بخل
تا همه جان بینی بی کبر و کین
پای نه و چرخ به زیر رکاب
دست نه و ملک به زیر نگین
زر نه و کان ملکی زیر دست
جونه و اسب فلکی زیر زین¹¹

Ekâbir-i devletten biri Hakîm'e çoktan beri kendisini ziyaret etmek arzusunda bulunduğundan bahisle bu emelinin husulüne müsaade buyurmasına dair bir niyâz-nâme takdim etti. Senâî buna yazdığı cevapta birçok hükm-i âliye serd eyledikten sonra "إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً" ¹² "أَفْسَدُوهَا" ayetini irâd ile dedi ki:

"Bu münzevinin gûşe-i hâtırını vesîle-i tefakküdle harap etmemelerini rica ederim. Bu bendenin cism-i hakîri onlar gibi hudâvendânın manzûr-ı çeşm-i karîri olmaya layık değildir."^[11]

Şair olmak üzere tanıdığımız hoş-nefesân-ı eslâf arasında âsârca Senâî'ye tercih olunacak zatlar bulmak kabil ise de bunların içinde etvârca ona muadil tutulacak adama tesadûf etmek müşküldür.

Senâî ile hem-kadr olmak onun derecesinde şiir söylemek değil, o kadar büyük yaratılmış olmaya tevakkuf eder.

Sözü özüne uyardı. Bu fazîlet-i âliye zatında mevcut iken mâsadak-ı ¹³ "يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ" olan şuârâ için onun haiz olduğu mertebe-i ma'nevîyeye su'ûd etmek nasıl mümkün olurdu?

Müdahillik istidadıyla mecbûl olanlara göre kürsî-i tahkîke çıkmak kabil midir?

10 Dinin kölesi ve dinî buyrukları titizlikle yerine getirmeye çalışan bir kulum. Ağgözlü olmayan doğru sözlü bir şairim.

11 Rum ve Çin ülkelerinin özelliklerini duyduğun yeter! Kalk ve gel de Senâî'nin ülkesini gör. [Orada] sadece hırs ve cimrilik olmayan bir gönül ve kibir ve kin olmayan bir can görürsün. Ayağım yok ama felek ayağımın altında, elim yok ama mülk yüzüğümün altında. Altınım yok ama hükümdarın hazinesi elimin altında, değneğim yok ama feleğin ateri elimin altında.

12 Neml/34. "Krallar bir ülkeye girdiler mi, oranın altını üstüne getirirler."

13 Şuârâ/226. "Gerçekte yapmadıkları şeyleri söylerler."

Senâî'ye benzer bir merd-i meâlî-perver aramak için eslâfımızın eâlîsine doğru i'lâ-yı nazar edecek olur isek şairlik, kâni'lik, istiskâl-i ik-bâl-i dünyevî, [12] istikbâl-i iclâl-i uhrevî gibi meziyetlerle mütehallî olan cenâb-ı Şeyh Nizâmî'yi bulabiliriz.

Nizâmî Senâî kadar kirâmî idi denirse bir hakikat söylenmiş olur.

هر چه هست از دقیقه‌های نجوم
با یکایک نهفته‌های علوم
خواندم و سر هر ورق جست
چون ترا یافتم ورق شستم
همه را روی در خدا دیدم
و آن خدا بر همه ترا دیدم¹⁴

hasb-i hâlinde beyan eylediği veçhiyle o dahi bir şâir-i ilâhî idi.

Ömründe dünya ekâbiri ebvâbına mülâzemet fikrinde bulunmayıp saadetten ibaret olan kendi hâlinde yaşamıştır. Pâdişâhân-ı zamân nazmında mezkûr olmak şerefini ihrâz için Sultân-ı Sühana arz-ı tebcîlât-ı bî-pâyân ederlerdi. [13]

Halkına hitaben söylediği:

چون به عهد جوانی از بر تو
بر در کس نرفتم از در تو
همه را بر درم فرستادی
من نمی‌خواستم تو می‌دادی
چون که بر درگه تو گشتم پیر
ز آنچه ترسیدنیست دستم گیر¹⁵

sözlerinde tahdîs-i ni'met kabilinden olarak buralarını ima etmiştir.

Senâî –o zaman Bağdat'ta mukim bulunan Burhâneddîn Ebu'l-Hasan Ali bin Nâsîru'l-Gaznevî'ye *Hadîkatü'l-Hakîka*'nın müşarünileyhe ihdâsına dair yazdığı bir nâme-i manzûmede:

عددش هست ده هزار ابیات¹⁶

demesinden anlaşıldığı veçhiyle– on bin beyti havi olan kitâb-ı mezkûru 525 sâl-i hicrîsinde [14] itmam eylemiştir. Nizâmî'nin te'lîf-i ahîri bulunan *İskender-nâme* ise 592 senesinde hitâm bulmuştur.

Bir rivayete göre Senâî *Hadîka*'yı Nizâmî *İskender-nâme*'yi bitirdiği tarihte âzim-i behîşt olmuştur.

Senâî zikrolunan mektupta Burhâneddîn'e:

تو که بر دین شرع برهانی
به سر من که جمله بر خوانی¹⁷

dedikten sonra ser-âmedân-ı erbâb-ı tevellâdan olduğunu:

دوستدار رسول و آل ویم
زانکه پیوسته در نوال ویم¹⁸

beytiyle ilan etmiştir. Onu müteakip icâbetgâh-ı ilâha delîl-i sebât fikri olan şu du'â-yı garîbi takdim ediyor:

گر بدست این عقیده و مذهب
هم بر این بد بداریم یارب¹⁹

Hazret-i Hakîm-i hakîkat-âşinâ eserinde bende-i Âl-i abâ [15] olduğunu ima eder. Du'â-yı âtîde ise bu hususu tasrîh buyurmuştur:

ای خداوند فرد بی‌همتای
حرمت این رسول رانماید
که مرا زین گروه برهانی
تا گذارم جهان به آسانی
گرچه دارم گناه بسیاری
نیستم در زمانه بازاری
دو سبب را امید می‌دارم
گرچه آلوده و گنه کارم
که نجاتم دهی بدین دو سبب

14 Yıldızların inceliklerine dair her ne varsa birer birer ilmin sırlarıyla beraberdir. Okudum ve her sayfanın başında aradım. Seni bulduğum için sayfayı sildim. Her şeyi Allah'a yönelmiş gördüm. Seni her şeye efendi gördüm.

15 Gençlik zamanımda aklıma girdiğin için senin kapından başka kimseye gitmedim. Herkesi kapıma gönderdin. Bana verdiğinden başka bir şey istemedim. Senin dergâhında olgunlaştığım için korkulacak bir şey yok, elimden tut.

16 Eserin on bin beyti var.

17 Sen din ve şeriati delilisin. Herkesi davet etmek de bana kalmış.

18 Hz. Peygamber'in ve Ehl-i beytin âşiğiyim. Bundan dolayı sürekli bahtlıyım.

19 Ya Rabbil Bu inaniş ve yol kötüyse bu kötüde olmaya devam edelim.

زین چنین جمع بی‌خبر یارب
آن یکی حبّ خاندان رسول
حبّ آن شیرمرد جفت بتول
وآن دگر بغض آل بوسفیان
که از ایشان بدو رسید زیان
[16]

مر مرا زین سبب نجات دهی
وز جهنّم مرا برات دهی
مایه من به روز حشر این است
ظن چنان آیدم که این دین است
شکر ایزد که بنده چون دگران
نیست اندر شمار بی‌خبران
این سنا داده مر سنایی را
تا بدیدم ره رهایی را
که تو بر ظالمان نبخشایی
ظالمان را جزا بفرمایی
[17]
خاصه بر ظالمان آل رسول
آنکه دارند جای فضل فضول²⁰

Senâî bir merd-i harâbâtî tarafından irşat olunmuştur. Burası câ-yı istiğrâb değildir.

جهان پر شمس تبریزست مردی کو چو مولانا²¹

mazmunu üzere المسترشد مستعداً²² olunca herkes ona mürşit olabilir. Lisânü'l-gaybdan işittiğimiz:

گر پیر مغان مرشد من شد چه تفاوت
در هیچ سری نیست که سری ز خدا نیست²³

haber-i sâdıki da bunu musaddaktır. Nice âkiller mecnunların söyledikleri sözlerden intibâh peyda ederler.

Senâî evâil-i hâlinde bir sühanver-i hakîm olduğundan Sultan Mahmûd musâhabetinden istifade için kendisini yanından ayırmak istemezdi. O vakitler şairde feyz-i istiğnâ-yı meşreb henüz kemâliyle tecelli etmemiş olduğu cihetle Sultan tarafından vâki olan mütevâlf davetlere icabet ve ara sıra onun methinde kasidelere nazmıyla [18] îkâ-yı şükür-i ni'met ederdi.

Bir gün yine Sultan'ın bilvasita arz ettiği arzu üzerine yine Hakîm bermutat esterine binip yanında hâdimiyle saraya doğru gitmekte iken yol üzerinde hayvan birden bire tevakkuf etmiştir.

Ester bir külhan önünde durmuş idi. Senâî etrafını gözden geçirdi. Külhanı gördü. Derûn-ı külhanda cereyan etmekte olan şu muhâvereyi dinledi:

– Mahmûdcuğa rağmen bir tane doldur, içelim!

– Niçin böyle söylersin? Mahmûd bir şâh-ı gâzîdir, mu'în-i İslâm'dır, vâcibü't-ta'zîmdir. Onun hakkında itâle-i lisân etmek bize yakışmaz. Oralari senin nene lazım! Şuracıkta içeceğini iç de zevkine bak!

– İş senin anladığın gibi değil! Hakikatte şâh-ı gâzî nefisine galip olandır. Mahmûd'un böyle erlerden olmadığı ezcümle havza-i hükûmette bulunan [19] yerleri henüz taht-ı intizâma almamış olduğu hâlde başka memleketler fethine kalkışmasından anlaşılır... Sen şu Senâîciğin rağmına olarak bir daha doldur, bakalım!

– Senâî letâfet-i tab'ı zahir bir şâir-i mâhirdir. Bana kalırsa onun hakkında da bir şey dememeliyiz.

– Tab'ında letafet olaydı yâve-gûluktan vazgeçip nefisine gerçekten fa'ide-bahş olacak işlerle iştigal ederdi. Henüz ne için yaratıldığını fark etmemiş!

Meğer bu muhavere meşhur ârif-i dürdî-keş Külhânî-i Lâyhâr ile ona sakilik eden diğer bir külhanî beyinde cereyan ediyormuş!

Önünce nazmettiği sitâyîş-nâmeyi huzûr-ı Sultânî'ye takdim etmek üzere yanına almış bulunan Senâî Layhâr'ın lisanından işittiği sözlerden [20] fevkalade müteessir olarak fikrini birden bire istila ve ilâ eden intibâhın sevkiyle menzil-i âlfisine avdet etmiştir.

Bir mestin bu vech ile huşyâr ettiği Senâî'nin hâli ondan sonra büsbütün değişip bir dereceye kadar şâhî iken bilküllüye ilâhî olmuştur.

Nâilî-i Kadîm gazel-i meşhûrundaki
Tarîk-ı fâkada hem-kefş olup Senâîye

20 Ey eşi ve benzeri olmayan Allah'ım! Rehberimiz Hz. Muhammed'in hatırına dünyadan kolayca geçmem için bu topluluktan bana bir delil göster. Her ne kadar çok günahım varsa da dünya alışverişinde değilim. Gerçi günahkâr ve kirliyim ama iki sebepten ümidim var. Bu iki sebepten benim kurtuluşumu verirsin. Ey Allah'ım! Böyle bir topluluktan beni habersiz kılma. Onlardan biri Ehl-i beyt sevgisi, Hz. Fâtımâtüzzehrâ'nın eşi ve Allah'ın aslanı olan Hz. Ali'nin sevgisidir. Diğer Ebu Süfyan'ın soyundan gelen bazı kişiler ki onlardan ona zarar illişt. Beni bu sebeple kurtar, cehennemden kurtuluşla ödüllendir. Özüm kıyamet gününe kadar budur. Bunun bir din olduğu zannındayım. Allah'a şükürler olsun ki ben de diğerleri gibi bir kulum. Bilgisizler arasında değilim. Kurtuluş yolunu görebileyim diye Senâî'ye bu itibarı verdi. Ki sen zalimleri affetmezsin. Onlara ceza buyurursun. Ehl-i beyte zulmedenlerin özelliği odur ki olgunluk yerine fodulluk vardır.

21 Dünya Şems-i Tebrîzî ile doludur ve Mevlânâ gibi bir adam...

22 Rehber hazır.

23 Ben pîr-i mugânî rehber olarak seçtiysem ne fark eder? Hiçbir şeyde Allah'ın sırrından başka bir sır yoktur.

Cenâb-ı Külhanî-i Lâyhâra dek giderüz

beytinde bu vakaya telmih eyler.

Nâbî dahi bunu nazmen hikâye etmiş ise de:

*Gaznede Mahmûd-ı şâh-ı kâm-kâr
Olmış iken pâdişâha nâm-dâr
Var idi bezminde anun bir nedîm
Nâmı Senâî vü mizâcî hakîm*

diye söze başlayıp: [21]

*Esterine şevk ile olup süvâr
Şâh serâyına iderken güzâr
Bindiği ol dâbbe-i râhvâr
Eyledi bir külhân öninde karâr*

dedikten sonra:

*Oldı Senâî göricek deng ü lâl
Kendi de ester gibi âşüfte-hâl*

beytini söylemekle büyük bir sû-i edeb göstermiştir.

Senâî kadar kâmil bir insanı –o zamanki hâlini tarif için– bindiği hayvana benzetmek şairlik olmadığına hükmedersek de nelik olduğunu tayin edemeyiz. Hakîm’i estere benzeten şair şimdi sağ olaydı kendisini elbette bir şeye benzetirdik!

Senâî’nin celâlet-i kadrine âsâr-ı celîle-i ârifânesinden başka eslâftan birçok büyük adamlar şehadet etmişlerdir. Gazâlî-i Meşhedî cenâb-ı Hakîm hakkında şu kıt’a-i belîğayı söylemiştir:

[22]

که بود آنکه فرو کوفت کوس در غزنو
که بود آنکه علم بر فراشت در غزنین
محیط فقر سنایی که از حدیقه او
توان گرفت عروسان خلدرا کابین
چه رازهاست در آن نامه حکم مضمهر
چه گنجهاست در آن دفتر کمال دقین
ز صبح اول آفاق تابشام پسین
درین گروه چو او نیست هیچ خرد و بزرگ
درین میانه از و هیچ نیست فرد مهین²⁴

Hâce Hâfız dahi bir gazelinde evzâ-ı ma’kûse-i zamânenen şikâyet ettiği sırada:

کسی کاو فاضل است امروز در دهر
نمی بیند زغم یک دم رهایی
ولیکن جاهل است اندر تنعم
متاع او چو هست این دم بهایی
[23]
وگر شاعر بگوید شعر چون آب
که دل را زان فزاید روشنایی
نبخشندش جویی از بخل و امساک
اگر خود فی المثل باشد سنایی²⁵

demmiştir.

Bu bapta ikame edilecek şahitlerin a’deli Hazret-i Mevlânâ’dır. Müşarünileyh *Mesnevî*’de Senâî’nin:

بیت من بیت نیست اقلیمست²⁶

vasfına mazhar olan bazı ebyâtı teberrüken irâd etmekle beraber:

ترک جوشی کرده ام من نیم خام
از حکیم غزنوی بشنو تمام²⁷

gibi kemâl-i ta’zîme delâlet edecek tevazularda bulunmuştur.

24 Gazne’de köse vuran kimdi? Gazne’de sancak açan kimdi? Cennet hurileri Senâî’nin yokluk beldesindeki bahçesinden gelin çeyizi alabilir. Onun hikmet dolu kitabında saklanmış ne sırlar vardır! O mükemmellik makamında ne hazineler gömülmüştür! Sabahın ilk ışıklarından akşam vaktine kadar bu topluluk içinde onun gibi büyük ve akıllı biri yok. Ortalıkta ondan daha büyük biri de yok.

25 Bugün dünyada fazilet sahibi olan bir an olsun gamdan kendisini kurtaramıyor. Ancak cahiller bolluk ve nimet içinde (yüzüyor). Çünkü onun malı ve eşyası şu zamanda değerli. Keşke şair su gibi bir şiir söylese de gönül ondan ferahlasa ve aydınlansa. O şair Senâî bile olsa zamane halkı hasıslığından ve cimriliğinden ona bir arpa bile bağışlamaz.

26 Benim beytim ev değil ülkedir.

27 Coşkunluğu bıraktım. Ben ham değilim. Tamamını Gazneli Hakîm’den dinleyin.

Nef'î onun methinde:

Hikmet-i ma'nîde şâkirdi Hakîm-i Gaznevî

diyorsa da: [24]

عطار روح بود و سنایی دو چشم او
ما از پی سنایی و عطار آمدیم²⁸

beytinde görüldüğü üzere o kendisini peyrevân-ı Senâî'den addediyor. ²⁹فنعم الخلف و نعم السلف

Senâî tanzîm-i *Hadîka*'ya muvaffak olmasından dolayı bihakkın iftihar etmiştir. Yine *Hadîka* münderecatından olan fahriyeleri o kadar şairanedir ki okuyan ve dinleyen erbâb-ı zevki vecde getirir. Ezcümle:

کردم از خاطری ز جوهر پر
دامن آخر الزمان پردر
کس نگفت این چنین سخن به جهان
ور کسی گفت گو بیار و بخوان
زین نکوتر سخن نگوید کس
تا به حشر این جهانیان را بس³⁰

beyitleri okunurken söz anlamak şanıdan olmayan güruhtan başka kim safâ-yâb olmaz?

Fahriye söylemek mâ-bihî'l-iftihâr denilecek bir [25] şeye mâlik olmayan şâîrân-ı süflî-beyân için haram olsa da *Hadîka* gibi nâ-kâbil-i tanzîr kitaplar yazan sâhîrân-ı ulvî-zebân için helâl olur.

Hâiz-i hakk-ı iftihâr olan bir şair fahriye söylemekte hiçbir vakit haksız görülemez. Büyüklerin insanlık levazımından olan kibr-i nefse delâlet eden bu türlü sözleri tahdîs-i ni'met sayılmasında:

Bir tekebbür var ki ednâsında a'lâsında yok

mealine mâsadak bulunan küçüklerin nefislerini –hakir, ahkar– gibi tabirlerle tavsîf etmeleri tevazu mu sayılsın?

Bilfarz birisi tab'an mütekebbir olup da yerine göre izhâr-ı tekebbür edecek olsa ta'yîb olunur. Diğeri yine tab'an mütekebbir olduğu ve meydan buldukça izhâr-ı tekebbür ettiği hâlde böyle –icbâr eden yok iken– kabûl-i hakâret yolunca münasebetsiz tevazular gösterirse niçin ta'yîb olunmaz? İkincinin tekebbüre [26] bir de riya ilave etmekte bulunduğu muhtâc-ı izâh mıdır?

Cenâb-ı Hakîm nasıl iftihar etmesin ki asrında *Hadîka*'sına muadil addolunabilecek bir kitap görmemiş olduğu gibi ondan sonra Hazret-i Mevlânâ kadar büyük ariflerin bile bundan iktibasa mecbur olacaklarını dahi ayn-ı irfân ile görmüş?

Mesnevî ile *Hadîka*'yı mukayese edebilenler tasdik ederler ki *Mesnevî Hadîka*'nın mufassalı gibidir. *Mesnevî* bir nüzhetgâh-ı ervâhdır ki ne zaman bakılsa içinde *Hadîka* görüldür. Şu hâlde Senâî'nin verdiği:

هرکه زین پس به شاعری پوید
یا نگوید وگرنه زین گوید³¹

haber-i müftehirânesi keramete haml olursa çok mudur?

Hazret-i Pîr fahriyâta bile cenâb-ı Hakîm ile yek-zebân olmuştur.

Senâî *Hadîka* hakkında: [27]

گفته من روان شمار روان
در دو عالم چو چشمه حیوان³²

diyör. Mevlânâ *Mesnevî* hakkında:

آب حیوان خوان مخوان این را سخن
جان نو بین در تن حرف کهن³³

buyuruyor.

Senâî âsâr-ı feyyâzânesinin meziyyet-i istifâzadan mahrum bulunanlarca kadri bilinmemekte olduğunu:

قدر این شعر دیو چه شناسد
بوم خورشید دید بهر اسد
چه بُود زین شنیع تر بیداد
لحن داود و کر مادر زاد³⁴

yolunda söylüyor.

28 Attâr ruh idi ve Senâî de onun iki gözü. Biz Attâr ve Senâî'den geldik.

29 İşte halef, işte selef.

30 Cevherle dolsun diye ahir zamanın eteğini incilerle doldurdum. Dünyada hiç kimse böyle söz söylemedi. Eğer bir kişi söylerse ve okursa bundan daha iyi söz söyleyemez. Kıyamete kadar bu söz dünyalara yeter.

31 Her kim ki bundan sonra şairliğe yönelirse ister söylesin ister söylemesin bundan [*Hadîka*'dan] söylesin.

32 Sözlerim akıp akıp gider, her iki dünyada ölümsüzlük suyu gibidir.

33 Bu söze söz deme, ölümsüzlük suyu de. Onu eski harfler bedeninde yepyeni bir ruh olarak gör.

34 Bu şiirin kıymetini şeytan ne bilir? Baykuş güneşin ışığından korkar. Bir şeyi güzel veya daha çirkin yapan şey nedir? Davud'un güzel sesi ve doğuştan gelen sağırlık.

Mevlânâ kendisinin dahi tesadüf ettiği bu garip hâli:

گوش خر بفروش و دیگر گوش خر
کین سخن را در نیابد گوش خر³⁵
[28]
جان و دل را طاقت آن جوش نیست
با که گویم در جهان یک گوش نیست³⁶

gibi feryatlarla ifade eyliyor.

Hazret-i Mevlânâ'dan menkul olduğu üzere cenâb-ı Senâî'nin hâl-i ihtizârda iken leb-cünbân olduğunu nezdinde bulunan yârân görme-leriyle dehân-ı mübârekine tevcîh-i gûş ettiklerinde "Söylediklerimden rücu ettim, çünkü sözde mana, manada söz yoktur!" mealinde olan:

زانکه نیست باز گشتم ز آنچه گفتم
در سخن معنی و در معنی سخن³⁷

beytini okumakta olduğunu anlamışlardır. Bu sırada huzzârdan bir şâir-nihâd "sözden vazgeçtiği vakitte de sözle meşgul olması şâyân-ı istiğrâb değil mi?" cümle-i latîfesini îrâd etmiştir.

Hakîm-i tecerrüd-şî'âr –yukarıda gösterildiği üzere– Lâyhâr tarafından irşâd edildikten sonra [29] tebdîl-i etvâr ile bütün bütün terk-i âlâyîş etmiş idi. Bu hâlin hikmetini soranlara "bugünkü Senâî dünkü Senâî değildir!" cevabını verirdi. Fıkra-i ihtizâriyyeden istidlâl olunduğuna göre muahharen müntehâ-yı merâtib-i irfân olan "terk-i terk" mertebesini ihrâz etmiş demek olur.

Muallim Nâci

[30]

EBYÂT-I MÜNTEHABE-İ HADİKA

1

زین همه گفت قال و قیل آمد
حال کوران و حال پیل آمد

"Bu sözlerin hepsi, şekl-i filden bahseden körlerin tahminâtı gibi, kîl ü kâlden ibarettir."

Erbâb-ı nazarın ibret-nümâ temsilâtındandır ki ahali umûmen âmâ bir şehir tasavvur olunur. Bu şehre hariçten bir fil getirilir. Bir kaç kör bunun nasıl hayvan olduğunu anlamak isteyip bulunduğu mahale giderler, elleriyle filin azasını yoklamaya başlarlar, her birinin eli başka bir uzva müsadif olur, her biri bu hayvan hakkında başka bir hayal peyda eder.

Avdetlerinde el yordamından hâsıl ettikleri zanniyâtı sair körlere bildirmek isterler. Filin kulağını yoklayan, bunu "yelpaze gibi bir şey", [31] hortumunu yoklayan, "oluğa benziyor", arkasını yoklayan, "adeta bir sath-ı müstevî!" yollu, sair uzuvlarını yoklayanlar da başka türlü sözlerle tarife kalkışır, her biri tahmininde musîb olduğu iddiasında bulunur.

Bir şey hakkında güya hük-m-i kat'î olmak üzere dermiyan edilen bu lakırdıların hiçbiri diğerine benzemediğinden muhbirler gibi müstah-birler de hayrette kalırlar. Filin şekl-i hakîkisi ne olduğu bir türlü anlaşılabilir. Ahbâr ve istihbârın neticesi gülünç bir surette teâtî-i lâf-i ihtilâftan ibaret olur.

Bu âmâların arasında bir bînâ bulunaydı hakikat-i hâl anlaşılıp ortada ihtilaf kalmazdı.

Hazret-i Hakîm, mârifetullâhtan dem vuran gafillerin hâlini şekl-i filden bahseden körlerin hâline teşbih buyuruyor. [32] Biz bunu tâmim ile diyebiliriz ki: Herhangi hakikat olursa olsun, ondan bilmeyerek bahsedenlerin hâli o biçare körlerin hâline benzer.

Temsili, câmi'ül-hakâyık olan hakikat-i ilâhiyyeye tatbik etmesinden anlaşıldığına göre şüphe yoktur ki bu tâmim muvâfık-ı re'y-i Hakîm'dir.

2

بتر از کاهلی ندانم چیز
کاهلی کرد رستم را حیز

"Tembellikten beter bir şey bilmiyorum, tembellik nice azizleri zelil etmiştir."

Binâ-yı metîn-i İslâm çalışmak esası üzerine kurulmuş ve lisân-ı hikmetimiz bu bâbda milel-i sâire hükemâsından ziyade tenbîhâtta bulunmuş iken efrâd-ı milletimizden bazılarında kemâl-i teessüfle görülmekte olan [33] atalet çalışanlara göre nasıl mûcib-i hayret olmaz?

İnsan tâbiyyeti iddiasında bulunduğu bir kanun koymak en nâfi hükmünü de icra etmeyecek kadar bî-himmet olursa elbette dûçâr-ı zillet olur.

35 Eşek kulağını sat ve başka bir kulak al. Nitekim bu sözü eşek kulağı anlayamaz.

36 Can ve gönülden o coşmaya güç yoktur. Kime söyleyeyim? Dünyada tek bir kulak yoktur.

37 Sözde mana, manada söz olmayan sözlerimden geri döndüm.

Mevlânâ:

کوشش بیهوده به از خفتگی

yani “Boşuna olsun çalışmak boş durmaktan evladır!” diye nida edip dururken işsiz oturan bir adama hakikatte “Mevlevî” denilebilir mi?

3

آنچه برتست رو بجای آور
وز سخنهای جاهلان بکنر

“Vazifen ne ise onu icra etmeye çalış, şunun bunun sözüne ehemmiyet verme!” [34]

“Kulak verme, işine bak!” benden de izah edildiği üzere insan güft ü gû-yı halka bakacak olursa kendi işine bakamaz olur. Bu hâl ise celb-i hasâr eder.

Mamafih hakkında edilen bazı isnâdâtın lüzumu veçhiyle reddini iltizam eden adama “kavl-i Hakîm’e muhalif hareket ediyorsun!” denilemez, çünkü yerine göre redd-i isnâdât dahi vezâyifden, belki de en mühimlerinden addolunur.

4

در بهشت از نه اکل و شربتی
کی ترازى نماز قربتی

“Cennette yiyip içme olmasaydı namaza yaklaşıp mıydın?”

Nâbî'nin [35]

*Yok bî-garaz muâmele ehl-i zamânede
Kimse ibâdet itmez idi cennet olmasa*

beytiyle Râgıb'ın:

*Tecellî neş'esin ehl-i şikem idrâke kâbil mi
Behişt andıkça zâhid ekl ü şûrbün lezzetin söyler*

beyti şârih-i kavl-i Hakîm'dir.

5

ای نیامو خته ادب زابوان
ادب آموزین پس از ملوان

“Ey anasından, babasından edep öğrenmeyen! Bundan sonra edebi leyl ü nehârdan öğren!”

Hakîm, “anası ile babası tarafından te'dîb edilmeyen evladı gece ile gündüz te'dîb eder.” demek olan “من لم یؤدبه الابوان ادبه الملوان” kavl-i meşhûruna işaret ediyor. [36]

“Melvân” tabiri ma'nâ-yı tegayyürü muhtır olduğu için böyle yerlerde “zaman” tabirine tercih olunur. “Ebevân” ile beyinlerindeki tenasüb-i lafzî ise muhtâc-ı ihtâr değildir.

6

خضری از غول چشم چون دارد
آنکه او خضری از درون دارد

“Derûnî bir rehberine mâlik olan, gûldan hidayet ümit eder mi?”

Hızır arayanların kendilerini kaybettikleri çok vâki olmuştur. Akl-ı kâmil ashâbı işlerini bırakıp da nerede olduğunu kimsenin bilmediği Hızır'ı aramaya kalkışmayı emârât-ı cünûndan addederler.

Münîf şu haklı sözüyle Hakîm'e peyrev olmuştur: [37]

*Güft ü gû çok saded-i aşkda cumhûra göre
Hakki kendinde ara mezheb-i Mansûra göre*

7

هر کجا کربه گشت خوالیکر
غذی خواجه گشت خاکستر

“Kedi aşçı olunca efendiye yiyecek küll kalır!”

کار هر مرد و مرد هر کاری³⁸

mealince adama göre iş, işe göre adam aramak lazım geleceğinden nâ-ehle tevdi olunan umûr-ı netâyic hüsnâ intâcından dûr olur.

38 İşe göre adam ve adama göre iş (gerek).

Hakîm'in temsilinden³⁹ "أعط الفوس باريها" hikmeti çıkar.

Bu bâbda söylenmiş söz pek çoktur, fakat –sehl-i mümteni olmak cihetiyle– "Allah emanetleri ehline [38] te'diye etmenizi emreder." mefhumunda olan⁴⁰ "إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا"⁴⁰ ayetine benzeri yoktur.

8

یار آن باش کت کند یاری
شب مستی و روز هشیاری

"Sana sarhoşluk gecesinde ve ayıklık gününde refakat edebilenin refiki ol!"

Hâfız'ın meşhur:

اگر رفیق شفیقی درست پیمان باش
حریف خانه و گرمابه و گلستان باش⁴¹

kavli beyt-i Hakîm kadar metin midir? Değil! Burada "کم ترک الأول للآخر"⁴² hükümsüz kalıyor, yalnız "الفضل للمتقدم"⁴³in sıdkına hükmolunuyor. [39]

9

مرد که کفر و زندگی دینست
هر چه گفتند مغز آن اینست

"Küfür dedikleri mürdelikten, din dedikleri zindelikten ibarettir. Küfür ve din hakkında şimdiye kadar her ne denilmiş ise onun hülâsası işte budur!"

Hakîm'in kemâl-i icâz ve i'câzı müştemil olan bu sözü, itnâb ile de bihakkın şerh edilmeyecek derecede âfîdir.

Burada "zindegî" ile "mürdegi" cisme değil, fikre aittir. Zaten küfür ve din –bazı ahkâm-ı sûriyyesi olmakla beraber– umûr-ı fikriyyeden değil mi?

10

سر که آن بنده کلاه بود
همچو بیژن اسیر چاه بود

[40] "Külâh ile mukayyed olan baş (Bîjen) gibi kuyuda esir olmuş olur."

Külâhın başa taalluku olsa da idrak ile münasebeti olmadığından hakikat-i insâniyyece kat'an hükmü olamaz, binaenaleyh halkı baştan çıkarmak için külâhı intizam verenler yahut bunların muntazam külâhına bakıp aldananlar üserâ-yı külâh addolunurlar.

İmam Ali Siffin melhamesinde bir gün tebdîl-i kıyâfetle münferiden meydana girerek Şam askerinden mübâriz talep etmişti. Kendisini tanıyamayanlardan bazı şüc'ân mukabeleye cüret ettiler, fakat sevk-i Zülfikar ile birer birer ahirete gittiler.

Meydanda cevalan eden yegâne merdin kim olduğu muhaliflerce bir dereceye kadar anlaşıldı. Kimse ileri gelmez oldu. Ali mübâriz ister dururdu, sükût-ı hâifânedan başka cevap alamazdı. Nihayet [41] baktı ki karşısına artık kimsenin çıkacağı yok, miğferini mübarek başından çıkarıp muhalifini serâsime edecek bir savt ile "Ebu'l-Hasan benim!" diye nida buyurdu.

İş miğferde değil Haydar'da!

Bîjen Rüstem-i Zâl'in hüsn ü hamasetle meşhur olan hemşîre-zâdesidir. Tafsilî "Şâh-nâme"de mezkûr olduğu üzere Bîjen bir gün ârzû-yı sayd ile kıra çıkmakla teferrüçte bulunan duhter-i Efrâsiyâb Münîje onu görüp âşık olmuş ve bir hayli işret ve muhâdenetten sonra Bîjen'i bir sandık derûnunda sarayına götürüp gizlemiştir.

Efrâsiyâb bu hâlden habîr olunca Münîje'yi tard ile beraber Bîjen'in idamını emretmiş ise de Pîrân-ı Veyse'nin şefaatiyle cezası tahfîf edilerek bir kuyunun içine habs olunmuştur. [42]

Sonra vakıayı Rüstem duyar, tacir suretinde gidip kement ile Bîjen'i kuyudan çıkararak Münîje ile beraber alır götürür.

Hâfız:

شاه ترکان چو پسندید و به چاهم انداخت
دستگیر ار نشود لطف تهمتت چه کنم⁴⁴

beytinde kissa-i mezkûreye işaret etmiştir. Hâkânî'nin şu beytinde bu işaret daha vazıhtır:

39 Yayı ehline ver!

40 Nisâ/58. "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder." ayetinden iktibastr.

41 Eğer şefkat sahibi bir yoldaşın evde, hamamda ve gül bahçesinde de sözünde dur.

42 Önce gelenler sonrakiler için ne bıraktı

43 Fazilet (iyilik) önce gelenler içindir

44 Türklerin şahı [Efrâsiyâb] beni beğendiği için kuyuya attı. Eğer bir yiğit [Rüstem] yardım etmezse ne yapabilirim?

چون بیژن داری اندر چه مخسب افراسیاب آسا
که رستم در کمین است و کمندی زیر خفتانش⁴⁵

11

لحن خوش دار چون به کوه آبی
کوه را بانگ خر چه فرمایی

“Dağda edeceğin nidayı güzel sesle et, ona niçin ta’lîm-i nühâk edersin?” [43]

بُنْتُ صَفَاً تَقُولُ عَنْ مَاسَمَعْتَ⁴⁶

mefhumunca cebelin vereceği seda alacağı nidanın aynı olur. Dağdan savt-ı girye ile mukabele görmek istemeyen, ona âvâz-ı hûb ilkâ etmelidir.

Ziya Paşa merhumun Harâbât’tay)) işaretli ebyât-ı müntehabe arasına karıştırdığı:

Çağırırıldım katı âvâz ile Leylî Leylî
Dağ ses verdi cevâbımda ki Mecnûn Mecnûn

beyti bir hayâl-i muhâli hâkîdir. “Leylî Leylî” diye haykıran adama cebel yine “Leylî Leylî” diye cevap verir. Ondandır “Mecnûn Mecnûn” cevabını almak yine “Mecnûn Mecnûn” diye haykırmaya tevakkuf etmez mi?

Kemâl Bey Efendi’nin “Ta’kîb’de”

Teakküs itmese şevk-i tecellî inlemez diller
Hurûşu hep cibâlin aks-i te’sîr-i sadâdandır

beytini muâheze ettiği sırada “sadâ”nın “savtın aksinden hâsıl olan savt-ı sâni manasına [44] müsta’mel” olduğunu ispat için îrâd eylediği:

ما في الديار مُجاوِبٌ إِلَّا صَدَى الْمُتَصَوِّتِ
فا قول أين أُجِبتِي فأجاب أين أُجِبتِي⁴⁷

beyti –ki “olur da mutasavvıtın sedasından başka cevap verir yok, “Yaranım nerede?” dedim, “Yaranım nerede?” cevabını aldım.” mealindedir– müddeâ-yı mezkûru müspet olan delâildendir.

“Sadâ” lafzının sûret-i isti’mâline gelince:

Bu bâbdaki re’y-i âcizânemi Sânihâtü’l-Arab’da beyan eylediğim cihetle burada tekrarına hacet görmem.

Hakîm’in “kûh”dan maksudu bazı erbâb-ı hezelin “hammam” tabir ettikleri işittiğini söyler tehî-zihn adamlar olmalıdır. Bunlar “telefon” hükmünde olduklarından ne söylenirse onu nakledecekleri cihetle kendilerine söylenecek sözlerin güzel olmasına dikkat edilmek lazım gelir. [45]

“Kûh”dan mutlaka “nâkil-i kelâm” irade olunursa meâl-i beyt eşmel ü ekmel olur.

12

بد بدست ار چه نیک دان باشد
سک سکست ار چه پاسبان باشد

“Kötü, vâkıf-ı mehâsin olsa da kötüdür, köpek, pâsbân olsa da köpektir.”

Geliniz der de gelmez îmâna
Söz hakîmâne öz le’îmâne

tavsîfi birinci,

Zâtı Mahmûd olmayan bulmaz şeref unvân ile
Bakma nâma her Muhammed mefhar-ı âlem değil

tenbihi ikinci mısrai tavzih edebilir. [46]

13

نیست عقل هدایتت ز خدای
مکتسب نیز نیست ژاژ مخای

“Sende akl-ı vehbî olmadığı gibi akl-ı kesbî de yok, öyle ise saçmalayıp durma!”

Hakîm, bu hitâb-ı şedîdi zamanındaki yâve-gûlara tevcîh buyurmuş. Asrımızda bunların ahlâfı mevcut olduğu müttfekun aleyh ise de o zamana nispetle yâve-gûluk çoğalmış mı, yoksa azalmış mıdır, burası muhtelifün fihtir.

45 Madem Bijen’e sahipsın, Efrâsiyâb gibi uyuyakalma! Zira Rüstem pusuya yatmış ve kaftanının altında bir kement var.

46 Bir kız duyduklarımı ardı ardına söylüyor.

47 Ses verenin yankısından başka cevap veren yok. Öyleyse şöyle benim sevgilim nerede? dedim. “Benim sevgilim nerede?” diye cevap verdi.

14

هر کجا داغ بایدت فرمود
چون تو مرهم نهی ندارد سود

“Dağlanması lazım gelen uzva merhem koyacak olursan fayda vermez.” [47]

Biz buna bedel Ziya Paşa'nın:

*Bil illeti kıl sonra müdâvâta tasaddî
Her merhemi her yaraya merhem mi sanırsın*

beytini okuyabiliriz.

Tedavide şart-ı evvel teşhis olduğundan illetin ne olduğu bilinmedikçe verilecek devanın müfid olamaması tabiidir.

Rumeli'nin bazı cihâtında tezyîf-i tabâbet için “kol kırığına hap verir!” derler, durûb-ı emsâlden ma'düddur.

15

دانشست هست کار بستن کو
خنجرت هست صف شکستن کو

“İlmin varsa hani âmil olmak? Hançerin varsa hani saf bozmak? [48]

Nazm-ı Hakîm:

“Âyinesi işdir kişinin lâfa bakılmaz”

mazmununun kıdemini gösterir. Hazret-i Mevlânâ:

“چون که مردی نیست خنجرها چه سود”⁴⁸

buyurmazdan evvel Şeyh Sâdî:

“بر مخنت سلاح جنک چه سود”⁴⁹

demiş, Hakîm ise bu dersi ondan da mukaddem vermiştir.

Hakîm'in:

زین چنین ترهات دست بدار
کار کن بگذر از ره گفتار⁵⁰

beyti maksadı bütün bütün tasrih ediyor.

Sonuç

Muallim Nâci, Doğu ve Batı edebiyatlarından yaptığı çeşitli tercümelemlerle, her iki medeniyete ait edebî eserler arasında övgüye layık olanların bulunabileceğini, bu bakımdan “yeni”lik veya “eski”liğin edebî eserlerin estetik kıymetini belirlemede tek başına yeterli olmadığını somut örnekler üzerinden ispatlamaya çalışmıştır. Bu tavrıyla da bir bakıma bilişsizce Doğu veya Batı hayranlığı yapanların ezberlerini bozmak istemiştir. Bu bakımdan Muallim Nâci'nin tercümelerinin çoğu rastgele seçilmiş eserler olmadığı gibi, yalnızca kaynak eserin kelimesi kelimesine aktarılmasından ibaret de değildir. Bu tutumun bir örneği de *Yâdigâr-ı Avnî* adlı eserde görülür.

İçerik bakımından üç bölümden oluşan *Yâdigâr-ı Avnî*'nin, bazı kaynaklarda yazarın “hatırat” ya da “tercüme” kategorisinde değerlendirildiği görülmektedir. Her iki bilgi de eserin içeriğini yansıtmaması açısından kısmen doğru olmakla birlikte eserin tümünü kuşatıcı birer tür adı olmaktan uzaktır. Yazar eserin birinci bölümünde yazılış sebebini açıklarken bir hatırasına değinmiş, ikinci bölümde ise Hakîm Senâî'nin kısa biyografisine yer vermiştir. Eserin asıl içeriğini oluşturan ise üçüncü bölümdür ki bu bölümde, kaynak eserden seçilmiş beyitlerin tercümelemleri ve açıklamaları yer alır. Dolayısıyla eserin “hatırat”, “biyografi” ve “şerh” türlerine ait tekniklerin bir arada bulunduğu “melez türler” kategorisine dâhil edilmesi mümkün gibi görünüyorsa da, kaynak eserden seçilen beyitlerin “açıklama”larına odaklandığı için hatırat ve biyografi özelliği gösteren parçaları da göz ardı edilmeden “telif” kategorisinde ve “tasavvufî şerh” sahasında değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.

Eser, ayrıca Muallim Nâci'nin Yenişehirli Avnî ile olan dostluğunu ve bu dostluğa karşı gösterdiği sadakati ortaya koyduğu kadar; şiir ve nesir dilindeki ustalığını, tasavvufa olan ilgisini ve bu alanın terminolojisine hâkimiyetini de göstermesi bakımından da dikkate değerdir.

Yazar Katkıları: Fikir – S.Ç., O.K.; Tasarım – S.Ç., O.K.; Denetleme – S.Ç., O.K.; Kaynaklar – S.Ç., O.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – S.Ç., O.K.; Analiz ve/veya Yorum – S.Ç., O.K.; Literatür Taraması – S.Ç., O.K.; Yazıyı Yazan – S.Ç., O.K.; Eleştirel İnceleme – S.Ç., O.K.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

48 Mert olmayana hançer ne faydal

49 Alçak, namert kişiye karşı savaş silahından ne faydal

50 Boş sözlerden vazgeç. Çalış, konuşmadan geç.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept – S.Ç., O.K.; Design – S.Ç., O.K.; Supervision – S.Ç., O.K.; Resources – S.Ç., O.K.; Data Collection and/or Processing – S.Ç., O.K.; Analysis and/or Interpretation – S.Ç., O.K.; Literature Search – S.Ç., O.K.; Writing Manuscript – S.Ç., O.K.; Critical Review – S.Ç., O.K.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Sürelî Yayınlar

Saâdet, S. 551, 20 Teşrinievvel 1302/1 Kasım 1886, s. 3; S. 552, 21 Teşrinievvel 1302/2 Kasım 1886, s. 3; S. 562, 2 Teşrinisani 1302/14 Kasım 1886, s. 3; S. 565, 5 Teşrinisani 1302/17 Kasım 1886, s. 3; S. 581, 24 Teşrinisani 1302/6 Aralık 1886, s. 3; S. 585, 29 Teşrinisani 1302/11 Aralık 1886, s. 3; S. 587, 1 Kânunuevvel 1302/13 Aralık 1886, s. 3.

Teâvün-i Aklâm. S.13, 25 Eylül 1302/1885, s. 50; S.14, 2 Teşrinievvel 1302/1885, s. 53-54; S. 15, 9 Teşrinievvel 1302/1885, s. 57-58; S. 16, 16 Teşrinievvel 1302/1885, s. 61-62.

Yayınlanmış Eserler

Çakmak, S. (2021). *Yâdigâr-ı Avnî* (Muallim Nâci). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/yadigar-i-Avnî-muallim-Nâci> (Erişim Tarihi: 29.01.2022).

İnal Savi, S. (2009), *Senâî*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXVI, 502-503.

Kurnaz, C. (2000). *Osmanlı Şairleri*. Akçağ Yayınları.

Muallim Nâci. (1303a), *Numûne-i İntihâb-6: Avnî Bey. Mecmûa-i Muallim*, 15, 5 Cemaziyülevvel 1303 / 6 Kânunusani 1305, 57-59.

Muallim Nâci (1303b). *Mecmûa-i Muallim*. S. 20, s. 70, 1 Şubat 1303.

Muallim Nâci, (1303c). *Kıta. Berk Mecmuası*, C. 1, S. 7. s. 194-195

Muallim Nâci (1304). *Mütercem*. Matbaa-i Ebuzziya.

Muallim Nâci (1307). *Osmanlı Şairleri*. A. Asadoryan Matbaası

Muallim Nâci. *Yâdigâr-ı Avnî*. İBB Atatürk Ktp. No: OE_TK_01429.

Özgül, M. K. (2016). *Şiirin Hazanında Gazel Dökenler-V Muallim Nâci Efendi*. Kitabevi Yayınları.

Öztürk, M. (1997). *Hadîkatü'l-Hakîka*. *TDV İslam Ansiklopedisi*, XV, 20.

Tansel, F. A. (1943). Muallim Nâci ve Tercüme. *MEB Tercüme Dergisi*, 4(22), 238-245.

Tansel, F. A. (1962). Muallim Nâci'nin Dini Eserleri. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 161-177.

Tansel, F. A. (1964). Nâci, Muallim. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 9, 15-21.

Tarakçı, C. (1973). *Muallim Nâci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*. (Doktora Tezi), Erzurum Atatürk Üniversitesi.

Uçman, A. (2005). Muallim Nâci. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 30, 315-317.

Yılmaz, O. (2007). Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5(9), 271-304.

Structured Abstract

Muallim Nâci (1849-1893) is one of the most mentioned writers and poets when it comes to the Modernization Period of Turkish Literature. In most of the writings about Nâci, we come across an "image of Nâci" which obviously does not take its source from his own thoughts and works. Unfortunately, the number of articles/works that evaluate the poet with an original point of view by getting rid of the influence of this image is unfortunately not much. If there was a common opinion of the works that evaluated Nâci with this unique perspective, it would be as follows: It is necessary to understand Nâci not as the representative of the "new" or the "old", but as the representative of his own personality. The requirement of this opinion is that his works and ideas should be evaluated independently of prejudices. In order to understand the ideas of Muallim Naci, his translations should be taken into account as well as his copyrighted works. Nâci, with his various translations from Eastern and Western literature, wants to show that among the works of these two civilizations, there are similarly praiseworthy ones. With this attitude, he wants to break the memory of those who unconsciously admire the East or the West. *Yâdigâr-ı Avnî* was written as an expression of the loyalty that Muallim Nâci showed to Avnî Bey. On the day they met, Yenişehirli Avnî gifted to Nâci the work of Hakîm Senâî called. At that time, Muallim Nâci wrote a poem of Avnî Bey on the inside cover of this book, and Avnî Bey put his signature under this couplet. Years later, Nâci sees this book while browsing the books in his house. Then he reads the work again and taking notes. Later, he decided to publish the parts he chose from the book with explanations under the name *Yâdigâr-ı Avnî*. The book consists of three parts in terms of content. The first part of the work (p. 3-6) can also be considered as a kind of "reason for copyright" or "preface". In this section, the story of the creation of the work is told. Many sources mentioning this work say that its genre is "memoir". This information is incomplete and inaccurate. The reason for this erroneous information is that in the first part of the work, the meeting of Muallim Nâci and Yenişehirli Avnî is explained. The second part of the work (pp. 7-29) is devoted to the short biography of Hakîm Senâî, the author of the source book. In this section, Nâci also included some of the narrated legends about the life of Senâî (p.6), whom he saw as a mystic at the level of Mevlana Celaleddin Rumi, and some examples that can be considered longer than Persian poems. The third chapter (p. 30-48), titled "Ebyât-ı Müntahabe-i Hadika", in which 15 couplets selected from *Hadikatü'l-Hakîka ve Şeriatü't-Tarîka* are translated and annotated, constitutes the main text of the work. In this section, each of the selected couplets has been numbered, detailed explanations have been given after the Turkish translation of each couplet, closed expressions have been expanded, and a better understanding of the couplets with new examples has been tried.

In some sources, *Yâdigâr-ı Avnî* is mentioned among Nâci's works in the "memoir" type. Again, it is seen that the work is sometimes evaluated in the "translation" category. Although both informations are partially correct in terms of reflecting the content of the work, they are far from being a genre name that encompasses the entire work. As it can be understood from the content of *Yâdigâr-ı Avnî*, the author mentioned a memory while explaining the reason for writing in the first part of the work. In the second part, brief information is given about the life of Hakîm Senâî, whose poems will be annotated. However, the main content of the work is the third section, which includes the translations and annotations of the selected couplets. Based on this information, it can be said that evaluating the work in the category of "memoir" or "translation", as stated above, would be an incomplete approach. *Yâdigâr-ı Avnî* also makes use of the memoir and biography techniques of the modern period. Besides, the author has included the translations of some couplets that he selected from the source work. However, these translations were mostly made to prepare the ground for the commentaries of the aforementioned pieces of poetry. This shows that it would be a wrong decision to describe the work as "translation". As stated above, although *Yâdigâr-ı Avnî* is not separated by titles, it can be divided into three parts in terms of content. The first part of the work, which is a preface, is a "memoir". The second part of Hakîm Senâî's life story is "biography". The last chapter also bears the characteristics of the "annotation" type. In this respect, it seems possible to include the work in the category of "hybrid genres", in which the techniques of the mentioned genres coexist. But the focus of the work and the reason for its existence are the "explanations" of the couplets selected from the source work. Therefore, it would be more appropriate to evaluate the work in the category of "copyright" and in the field of "sufi commentary", without ignoring the memoirs and biographical parts of the work.